

TEOLOGIE PATRISTICĂ ȘI NEOPATRISTICĂ? PERIOADELE PATROLOGIEI ÎN VIAȚA BISERICII*

Conf. Dr. Ion Marian CROITORU,

Facultatea de Teologie Ortodoxă și Științele Educației¹

Universitatea “Valahia”, Târgoviște,

ROMANIA,

E-mail: ioncroitoru@yahoo.fr

ABSTRACT

Many debates take place around the concepts of patristic theology and neopatristic theology, and also concerning the neopatristic or new patristic synthesis syntagms, all of them having as a substratum the issue of accepting or not limits for the patristic period. To avoid the netting of a lay science, Patrology has a permanent theological character and has no limits in history, just as the Holy Tradition of the Church is without limits. This fact is due to the situation that the Holy Fathers are not just authentic bearers of the Holy Tradition, but also its creators, in the sense of dynamic continuers of the spiritual and dogmatic heritage of the one, holy, catholic and apostolic Church. Accepting a terminus point for the patristic period would trigger many consequences, such as doubting the work and the presence of the Holy Spirit in the Church, ranking, in a manner, however, not met in the Church life, the illumination by the Holy Spirit of the Holy Fathers from different epochs etc. The Church has not understood, however, the work of God as a limited reality, but as a dynamic one, present in its living and spiritually healthy limbs. The meeting with the Holy Church Fathers, present in all its epochs, is transforming and empowering, so that patristic theology represents in the Church a unitary and indivisible fact.

Keywords: patristic theology; postpatristic theology; neopatristic synthesis; new patristic synthesis; Holy Father;

INTRODUCERE

Una dintre problematizările întâlnite în teologia ortodoxă contemporană¹ se referă la durata perioadei patristice, cu alte cuvinte, se pune întrebarea dacă se poate accepta împărțirea care se face în doctrina creștină apuseană, cât privește această perioadă, sau

*Acest studiu a fost publicat și în limba engleză în revista: Icoan Credinței, Number 10, Year V, June 2019 <http://revistaicoanacredintei.com/en/NO-10-YEAR-V-JUNE-2019/>

De menționat că o primă versiune a acestui studiu a fost prezentată la *Simpozionul Internațional de Patrologie, Ediția I*, organizat de către Episcopia de Severin și Strehăia în parteneriat cu Facultatea de Teologie Ortodoxă din Craiova, eveniment care a avut loc la mănăstirea *Sfânta Ana* din Orșova, în 2014 (7-9 octombrie).

¹ Despre unele problematizări, inclusiv fiind și tema acestui studiu, vezi Ion Marian Croitoru, “The Growth of the Dogmatic Teaching in the Contemporary Orthodox World. Questions and Problematizations”, *International Journal of Orthodox Theology* 6/1 (2015), p. 165-204; idem, „Problematizări privind creșterea învățării dogmatice în lumea ortodoxă contemporană”, în Universitatea *Ovidius*, Facultatea de Teologie *Sfântul Andrei, Tradiție și continuitate în teologia tomitană. Două decenii de învățământ teologic universitar la Constanța. 1992-2012. Simpozion Internațional (2012, Constanța)* (Constanța: Editura Arhiepiscopiei Tomisului, 2012/2013), p. 204-23.

suntem îndreptățiți să susținem că perioada în discuție are continuitate în Biserica *cea una, sfântă, sobornicească și apostolească* până în zilele noastre și se continuă până la a doua venire a Mântuitorului lumii Iisus Hristos.

1. Conform doctrinei creștine apusene, perioada patristică se împarte în trei perioade² și se încheie într-un anumit secol pentru lumea creștină. Astfel, pentru partea apuseană a Creștinismului se afirmă că perioada patristică are ca ultime personalități de referință pe Sfântul Grigorie cel Mare († 604) în Italia sau Isidor de Sevilia († 636) în Spania³, ultimele secole ale literaturii patristice fiind socotite cele dintre anii 430-850, urmate apoi de epoca sau epocile marilor teologi și doctori ai Bisericii, care nu fac parte, însă, din *Patrologia* propriu-zisă⁴. După aceeași doctrină, perioada patristică s-a terminat în secolul al VIII-lea pentru partea răsăriteană a Creștinismului⁵ și, începând din acea epocă, au fost dezvoltate alte teologii, care formulează experiența bisericească prin termenii și gândirea fiecărei epoci. De pildă, pentru partea apuseană a Creștinismului, se consideră că una dintre aceste teologii a fost, așa cum susțin adepții acestei împărțiri, teologia scolastică împreună cu reprezentanții ei, *care sunt considerați teologii sau Părinții cei noi ai tradiției apusene*⁶. Unul dintre ei a fost Toma de Aquino (1224/1225-1274), care folosește în opera sa, *Summa Theologica*, aspecte din învățătura Sfântului Ioan Damaschinul († 749). În felul acesta, conform tradiției creștine

² De menționat că partajarea acestor trei perioade depinde de la un patrolog la altul, iar o împărțire generală este următoarea: perioada I, care se întinde de la activitatea Mântuitorului Iisus Hristos pe pământ și propovăduirea Sfinților Apostoli până la 313 (*Edictul* de la Milano) sau la 325 (Sinodul I Ecumenic); perioada a II-a, cuprinsă, de obicei, între Sinodul I Ecumenic și Sinodul al IV-lea Ecumenic (Calcedon, 451), propunându-se ca limite și personalitatea Fericitului Augustin († 430) sau a Sfântului Chiril al Alexandriei († 444); perioada a III-a, care are mai multe limite atât pentru Apus, cât și pentru Răsărit, nedepășindu-se, însă, jumătatea secolului al IX-lea. De pildă, Cayré are următoarea propunere: perioada I, secolele I-III; perioada a II-a, între anii 300-430; perioada a III-a, în intervalul 430-850 [F. Cayré, *Précis de Patrologie et d'Histoire de la Théologie*, Livres I et II (Paris, Tournai, Rome: Desclée et Cie, Editeurs Pontificaux, 1931), p. 7; Ioan M. Bota, *Patrologia* (Cluj-Napoca: Editura Viața Creștină, 2002), p. 17]. În doctrina romano-catolică din perioada contemporană există și propunerea ca datele de încheiere ale celor trei perioade patristice să fie raportate la trei Sinoade Ecumenice: I Ecumenic (Niceea, 325) pentru perioada I; al IV-lea Ecumenic (Calcedon, 451), care încheie perioada a II-a; al VII-lea Ecumenic (Niceea, 787) pentru perioada a III-a. După aceste trei perioade ale Sfinților Părinți urmează *Teologii și Magistrii spirituali* (Bota, *Patrologia*, p. 17-18, 397). Mai nou, se propune folosirea sintagmei de *literatură creștină veche grecească și latină* pentru întreaga perioadă patristică, luându-se ca ultim termen de referință Sinodul al V-lea Ecumenic de la Constantinopol (553), cu ultimele sale ramificații, precizându-se, însă, că *nu au existat niciodată „date limită” pentru spațiul grecesc*, vezi Claudio Moreschini și Enrico Norelli, *Istoria literaturii creștine vechi grecești și latine, II/1, De la Conciliul de la Niceea la începuturile Evului Mediu*, traducere din italiană de Elena Caraboi, Doina Cernica, Emanuela Stoleriu și Dana Zămosteanu (Iași: Editura Polirom, 2013), p. 5; vezi și Damian Gheorghe Pătrașcu, *Patrologie și Patristică. Secolele I-IV*, vol. I (Roman: Editura Serafica, 2007), p. 15.

³ Vezi Ioan G. Coman, *Patrologie*, I (București: Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1984), p. 31; Constantin Voicu, *Patrologie*, I (București: Editura *Basilica* a Patriarhiei Române, 2009), p. 27; Στυλιανού Γ. Παπαδοπούλου, *Πατρολογία*, Α' (Αθήνα: Ἐκδόσεις Παρουσία, 1997), p. 83; idem, *Οἱ Πατέρες καὶ Διδάσκαλοι τῆς Ἐκκλησίας μας* (Ἐρὰ Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν, χ.ε.), p. 13. Acestor două figuri li se mai adaugă Sfântul Grigorie de Tours († 594) în Franța și Sfântul Beda Venerabilul († 735) în Anglia, vezi Cayré, *Précis de Patrologie*, p. 9.

⁴ Cayré, *Précis de Patrologie*, p. 7-9; F. Cayré, *Patrologie et Histoire de la Théologie*, Livres III et IV (Paris, Tournai, Rome: Desclée et Cie, Editeurs Pontificaux, 1933), p. 347.

⁵ Παπαδοπούλου, *Πατρολογία*, Α', p. 83.

⁶ Ἱεροθέου Μητροπολίτου Ναυπάκτου καὶ Ἁγίου Βλασίου, *Μεταπατερικὴ θεολογία καὶ ἐκκλησιαστικὴ πατερικὴ ἐμπειρία* (*Teologia postpatristică și experiența patristică bisericească*) [Ἐρὰ Μονὴ Γενεθλίου τῆς Θεοτόκου (Πελαγίας), 2012], p. 17.

apusene, printre Sfinții Părinți ai primelor opt secole este socotit și Sfântul Ioan Damaschinul, cu care se încheie perioada patristică a Răsăritului⁷.

2. Această părere s-a strecurat și în lumea ortodoxă și a fost însușită mai ales de către anumiți patrologi. Cât privește partea română, cele două manuale oficiale de *Patrologie*, folosite îndeosebi pentru uzul studenților, conțin ca acceptat punctul de vedere al teologiei apusene. După autorii celor două manuale (Pr. Ioan G. Coman, Arhidiacon Constantin Voicu), cea de a treia perioadă și ultima a *Patrologiei* începe de la unul dintre anii de sfârșit ai perioadei a II-a [† 430 (Fericitul Augustin), 444 († Sfântul Chiril al Alexandriei), 451 (Sinodul al IV-lea Ecumenic), 461 († Sfântul Leon cel Mare)] și se termină în 749, adică cu anul adormirii în Hristos a Sfântului Ioan Damaschinul, sau în 843, cu Duminica Ortodoxiei, sau chiar în 787, cu alte cuvinte, în anul celui de al VII-lea Sinod Ecumenic⁸. Luând ca reper

⁷ Γεροθέου Μητροπολίτου, *Μεταπατερική θεολογία*, p. 17. Există și păreri ale unor patrologi apuseni care extind ultima perioadă patristică pentru Răsărit până la Sfântul Teodor Studitul († 826) sau chiar până la începutul secolului al IX-lea, pentru a fi cuprins sfârșitul dezbaterii iconoclaste (Cayré, *Patrologie et Histoire*, p. 1-2).

⁸ Vezi Coman, *Patrologie*, I, p. 31; Voicu, *Patrologie*, I, p. 26-7. Poziția celor doi patrologi români nu era unică, deoarece cu mult înainte de ei, Preotul Cicerone Iordăchescu introducea în literatura și gândirea teologică din România, mai exact, în atmosfera Facultății de Teologie din Chișinău (astăzi, în Moldova), împărțirea clasică amintită mai sus (vezi nota 2), indicând și principala sursă, patrologul romano-catolic Otto Bardenhewer, secondat de protestantul Adolf von Harnack, la care adaugă și alte nume, Gerhard Rauschen, Albert Ehrhard și F. Cayré. Astfel, făcând mai întâi o sinteză a opiniilor patrologilor menționați, Părintele Iordăchescu prezintă delimitarea celor trei perioade: perioada I, cuprinde primele trei secole ale Bisericii până la 325 (Sinodul I Ecumenic); perioada a II-a, numită și epoca de aur a literaturii creștine, se extinde de la 325 până la anul 430, în Apus (anul morții Fericitului Augustin), și până la anul 444, în Răsărit (anul morții Sfântului Chiril al Alexandriei), sau chiar până la anul 461 (anul morții papei Leon cel Mare); perioada a III-a, începe de la jumătatea secolului al V-lea și merge, în Apus, până la moartea lui Isidor de Sevilia († 636), iar în Răsărit, până la moartea Sfântului Ioan Damaschinul († 749), propunându-se ca repere și anii 680 (Sinodul al VI-lea Ecumenic), 787 (Sinodul al VII-lea Ecumenic) sau 843 (triumful Ortodoxiei), vezi idem, *Istoria vechii literaturi creștine (Primele trei veacuri până la 325)*, vol. I (Chișinău: Tipografia Țerek & Caminschi, 1934; Iași: Editura Moldova, ²1996), p. VI-VII, 11-2; idem, *Istoria vechii literaturi creștine (Epoca de la 461 la 636/750)*, vol. III (Chișinău: Tipografia Țerek & Caminschi, 1940; Iași: Editura Moldova, ²1996), p. VII. În cele din urmă, Părintele Cicerone Iordăchescu a adoptat împărțirea lui Bardenhewer: perioada I până la 325 (Sinodul I Ecumenic); perioada a II-a, între anii 325-461 (moartea papei Leon cel Mare); perioada a III-a, de-a lungul anilor 461-636 († Isidor de Sevilia), pentru Apus, și 461-749 († Sfântul Ioan Damaschinul), pentru Răsărit (Iordăchescu, *Istoria vechii literaturi creștine*, I, p. 12). Pentru împărțirile adoptate în cele două *Manuale* citate la începutul notei, se poate constata că perioada I merge de la sfârșitul secolului I (92) până la începutul secolului IV, luându-se ca punct de reper, în cele din urmă, anul 313 (*Edictul de la Milano*); perioada a II-a se întinde de la 313 la diferite date (430, 444, 451, 461), acceptându-se ca ultim reper anul 461, adică data morții papei Leon cel Mare [Coman, *Patrologie*, I, p. 25, 27; Voicu, *Patrologie*, I, p. 25-6, vezi și Ioan G. Coman, *Patrologie* (București: Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, 1956), p. 11-2; pentru o expunere a periodizării epocii patristice la patrologi romano-catolici, protestanți și ortodocși vezi M. Șesan, „Despre încheierea epocii patristice”, *Mitropolia Moldovei și Sucevei* 53/5-6 (1967): p. 362-4]. De precizat că Părintele Constantin Voicu a purces la reeditarea *Manualului* său de *Patrologie* [vol. I-II (București: Editura *Basilica* a Patriarhiei Române, 2009), vol. III (București: Editura *Basilica* a Patriarhiei Române, 2010)], în colaborare cu Părintele Lucian-Dumitru Colda, într-o ediție *extinsă și îmbunătățită*. Se păstrează *împărțirea clasică a perioadei patristice*, menționată mai sus, iar în volumul al III-lea vor fi incluși și *autori postpatristici* (Constantin Voicu, „Cuvânt înainte”, în Constantin Voicu și Lucian-Dumitru Colda, *Patrologie*, I (București: Editura *Basilica*, 2015), p. 10; vezi și *ibidem*, p. 28-31). Cei doi autori, referindu-se la *patrologi care duc studiul „Patrologiei” peste secolul al VIII-lea, până în secolul al XII-lea sau chiar al XV-lea*, precizând că se dă acestei perioade denumirea de *teologie postpatristică*, afirmă că *ar fi, așadar, necesar ca studiul „Patrologiei” să depășească cadrul al celor opt secole*. Cu toate acestea, ei susțin că *nu avem deci Sfinți Părinți, decât în primele opt veacuri ale erei creștine; prin urmare, studiul „Patrologiei” se extinde numai asupra celor opt secole (ibidem, p. 21, 29)*. Din cele de mai sus se confirmă părerea patrologului Adrian Marinescu că din secolul

această împărțire, Părintele Ioan G. Coman vorbește chiar despre *generații patristice și postpatristice*, implicit și despre *tradiția patristică și postpatristică*⁹.

Referitor, însă, la gândirea teologică greacă mai nouă, se observă existența a două puncte de vedere. Conform primului punct de vedere (Panaiótis Hristea), *perioada Părinților se continuă cel puțin până în 1453*, adică până la căderea Constantinopolului¹⁰. Cel de al doilea punct de vedere (Stelian Papadópulos¹¹) respinge existența anumitor limite de timp ale perioadei patristice, deoarece acest fapt ar semnifica o *desfacere a Părinților de Biserică* și, firește, *ignoranță* despre *ceea ce înseamnă Părinte și Învățător* sau, în mod obișnuit numit, *Părinte al Bisericii*¹². În practica limbajului teologic și bisericesc, denumirea de *Sfânt Părinte și Învățător* este înlocuită cu forma simplă de *Sfânt Părinte*, dar care arată că persoana respectivă însușește, prin viața și activitățile sale, funcțiunile de *păstor* și *învățător* în Biserica lui Iisus Hristos. Cu alte cuvinte, el se îngrijește de îndrumarea duhovnicească a credincioșilor pentru ca ei să ajungă la unirea cu Iisus Hristos prin Sfântul Duh, le

al XIX-lea se constată *apropierea și urmarea perspectivelor occidentale, în primul rând prin „copierea” manualelor de specialitate, în dubla lor manifestare: romano-catolică și protestantă, apoi prin reluarea redundantă a unor așa-numite teme principale promovate de patrologii occidentale* [idem, „Patrologia și studiile de specialitate în cadrul Ortodoxiei din secolul al XX-lea și începutul secolului al XXI-lea. Școli și direcții de cercetare”, în *Teologia ortodoxă în secolul al XX-lea și la începutul secolului al XXI-lea*, coord. Pr. prof. dr. Viorel Ioniță (București: Editura Basilica a Patriarhiei Române, 2011), p. 307].

⁹ Vezi Ioan G. Coman, „Sfânta Tradiție în lumina Sfinților Părinți”, *Ortodoxia* 8/2 (1956): p. 174, 186. Poziția Părintelui Ioan G. Coman este însușită și de către alți patrologi români mai tineri, care împart literatura creștină în patristică și postpatristică, vezi Constantin I. Băjău, *Patrologie* (Craiova: Tipografia Universității, 2002), p. 8, 438; idem, *Patrologie și literatură post-patristică* (Craiova: Editura Universitaria, 2013), p. 7, 337. Există chiar părerea (Pr. M. Șesan) că și perioada postpatristică, având ca debut anii de după Duminica Ortodoxiei (843), când se încheie epoca patristică, și epoca Sfântului Fotie cel Mare († 893), se întinde până la Mihail Psellos († 1078), vezi Șesan, „Despre încheierea epocii patristice”, p. 365-6.

¹⁰ Παναγιώτη Κ. Χρήστου, *Ελληνική Πατρολογία (Patrologia greacă), A'* (Θεσσαλονίκη: Εκδοτικός Οίκος Κυρομάνος, Θεσσαλονίκη, 1994), p. 11. De menționat că J. P. Migne a publicat în *Colecția sa patristică* opere pe o perioadă cu mult mai îndelungată decât perioadele clasice. Astfel, în *Seria graeca* (161 vol., Paris, 1857-1866), tipărirea operelor începe cu Clement Romanul și merge până la Constantin Paleologul, adică din anul 90 până în anul 1453, când are loc căderea Constantinopolului, iar în *Seria latina* (221 vol., Paris, 1841-1864), perioada este cuprinsă între Tertulian și Inocențiu al III-lea, adică din anul 200 până la anul 1216 (Pătrașcu, *Patrologie și Patristică*, p. 15, nota 24).

¹¹ De menționat așezarea duhovnicească a acestui patrolog grec, care, cu două luni înainte de trecerea la Domnul († 15 ianuarie 2012), se călugărește și primește numele de Gherasim. Mormântul se află la mănăstirea Dohiaru din Sfântul Munte Athos.

¹² Παπαδοπούλου, *Πατρολογία, A'*, p. 83. De reținut și aportul patrologilor ruși din secolul al XIX-lea privind perioada sau epoca patristică. Spre exemplu, mitropolitul Filaret (1805-1866) al Cernigovului (1859-1866), considerat autorul primului manual ortodox de *Patrologie [Învățătura istorică despre Sfinții Părinți]*, 3 vol. (Petrograd, 1859), în limba rusă], deși împarte perioada patristică în patru perioade (70-312, 312-620, 620-850, 850-1206), susține în *Prefața* manualului respectiv că nu există limite ale perioadei patristice, iar opiniile care fixează ca limită a perioadei patristice secolul al VI-lea sau al XIII-lea nu sunt fondate. Această poziție a lui ajunge să fie cunoscută atât grecilor, cât și românilor, prin traducerea manualului său în limbile greacă [*Ιστορική διδασκαλία περί τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας μέχρι τοῦ 1β' αἰῶνος (Învățătura istorică despre Părinții Bisericii până în secolul al XII-lea)*, vol. 1-3 (Ἱεροσόλυμα, 1885-1887)] și română [*Patristica seu studiul istoric asupra Părinților Bisericii* (București, 1879, 1880)]. În același timp, mitropolit Filaret (1782-1867) al Moscovei (1821-1867), unul dintre cei mai importanți susținători ai proiectului de traduceri ale Sfinților Părinți în limba rusă, formula cerința ca în Academiiile de la Moscova, Petersburg și Kiev, apoi și în cea de la Kazan, studiul Sfinților Părinți ai Bisericii să se întindă *temporal* până la sfârșitul secolului al XVIII-lea, fiind inclusă și opera Sfântului Tihon de Zadonsk, proclamat ca Sfânt abia în anul 1861. Pozițiile celor doi mitropoliți și patrologi arată convingerea că perioada patristică le era contemporană [Marinescu, „Patrologia și studiile de specialitate”, p. 308-13; vezi și Sophie Deicha, „Impulsion donnée par le Métropolitaine Philarete de Moscou (1782-1826) aux études patristiques en Russie au XIXe siècle”, *Studia Patristica* XXIII (1993), p. 226-31].

propovăduiește *Evangelia*, săvârșește pentru ei Sfintele Taine ale Bisericii și este numit pentru toate acestea *Părinte*, pe de o parte, iar pe de altă parte, le predă credincioșilor învățătura Bisericii și le interpretează revelația lui Dumnezeu, răspunzând, în același timp, la marile probleme și crizele teologice din Biserică. Acest lucru nu înseamnă că ceilalți Sfinți sunt mai puțin Sfinți sau mai puțin ortodocși decât Sfinții Părinți și Învățători, ci pur și simplu că nu au avut harisma specifică Sfântului Părinte și Învățător. De altfel, Sfinții Părinți au avut și au diferite slujiri în Biserică [episcopi, preoți (Ieronim, Ioan Damaschinul, Simeon Noul Teolog etc.), diaconi (Efrem Sirul etc.), monahi (Macarie Egipteanul etc.), mireni (Iustin Martirul și Filosoful, Nicolae Cabasila etc.)] și nu se cuvine să se facă o comparație între ei sau o împărțire a lor pe categorii, *căci toți au fost organe ale lui Dumnezeu, și-au îndeplinit vocația și au slujit cu succes Biserica, adică mântuirea omului*¹³.

3. Însușirile caracteristice ale unui Sfânt Părinte și Învățător al Bisericii sunt: a) *întruchiparea din punct de vedere teologic a Tradiției și a modului de viață al Bisericii*; b) *luminarea prin excelență a Sfântului Duh pentru exprimarea în mod teologic a unei experiențe crescute și mai largi a însuși Adevărului dintotdeauna, Care este declarat în Tradiție, adică în teologia patristică confirmată anterior, dar și în Sfânta Scriptură*; c) *contribuția hotărâtoare, prin exprimarea acestei experiențe dumnezeiești, la depășirea unei crize teologice, care zdruncină Biserica într-o anumită epocă*, privind atât trăirea autentică a Adevărului și, în același timp, mântuirea omului¹⁴. Prin cele trei caracteristici sau însușiri enumerate mai sus, patrologul grec Stelian Papadópulos afirmă, pe de o parte, că se face o mai clară distincție între Sfinții Părinți și Învățători ai Bisericii și scriitorii bisericești¹⁵. Pe de altă parte, el consideră că clasicele însușiri întâlnite în *Manualele de Patrologie* [*sfînțenia* (*ἀγιότης, sanctitas vitae*), *ortodoxia* (*ὀρθοδοξία, doctrina orthodoxa*), *recunoașterea* (*ἀναγνώρισις, aprobatio*), *vechimea* (*ἀρχαιότης, antiquitas*) și *apărarea credinței* (*ὑπεράσπισις τῆς πίστεως, defensores fidei*)], reprezentând prelucrări ale teologilor apuseni, sunt scolastice și convenționale, producând, după același patrolog, probleme. Dacă se face referință la câteva dintre aceste însușiri, se pune întrebarea, de pildă, cu ce criteriu se va cerceta *sfînțenia* Sfântului Chiril al Alexandriei, care, deși are anumite greșeli¹⁶, este, totuși, considerat Sfânt Părinte și Învățător al Bisericii. *Vechimea* reprezintă, așadar, o *caracteristică utopică*, din moment ce *exprimarea adevărului Sfântului Părinte este însușită sau respinsă în epoca în care este făcută cunoscută, iar Biserica nu așteaptă secole pentru a-l cinsti pe autorul a cărui învățătura și-a însușit-o*. De altfel, în sânul Bisericii se ivesc Sfinți Părinți și Învățători nu doar în *vechea epocă creștină, ci și în cea ulterioară*¹⁷. „*Epoca de aur*” *inaugurată de Hristos, Apostoli și Părinții timpurii se continuă în operele Părinților Bisericii*

¹³ Παπαδοπούλου, *Πατρολογία*, A', p. 18, 20, 67.

¹⁴ Παπαδοπούλου, *Πατρολογία*, A', p. 78; vezi și Παπαδοπούλου, *Πατρολογία*, A', p. 77, 83; Adrian Marinescu, „Criteriile și fundamentele patristice ale teologiei, elemente structurale ale teologiei ortodoxe dintotdeauna și premise ale rezolvării problematicei teologice de astăzi (I)”, *Studii Teologice* 9/2 (2013): p. 264.

¹⁵ Παπαδοπούλου, *Πατρολογία*, A', p. 78. De precizat că împreună cu Sfinții Părinți sunt studiați și *ceilalți scriitori ai Bisericii, al căror nume este mare, iar operele lor nenumărate*. De altfel, contribuția teologică a Sfinților Părinți reprezintă centrul *în jurul căruia se mișcă, în general, restul literaturii creștine. Ultima poate, până într-o anumită măsură, să fie caracterizată ca interpretare sau comentariu la aportul vital al Părinților, câtă vreme acest aport creează, prin adaus și creștere, întreaga Tradiție* (Παπαδοπούλου, *Πατρολογία*, A', p. 24).

¹⁶ Considerate de către unii ca fiind *grave*, iar de alții *nelămuriri* (Παπαδοπούλου, *Πατρολογία*, A', p. 78).

¹⁷ Παπαδοπούλου, *Πατρολογία*, A', p. 78-9.

vremii noastre¹⁸. Cât privește *apărarea credinței*, aceasta se face nu doar de către Sfinți Părinți și Învățători, ci și de către scriitori bisericești¹⁹ și credincioși mireni ai Bisericii.

În felul acesta se explică de ce Biserica, în conștiința ei, *nu disprețuiește pe cel ce a greșit, fiindcă ea cunoaște bine că pe un Părinte nu-l face mai puțin Părinte o anumită greșeală a lui*. Ceea ce o interesează este ca respectivul Sfânt Părinte să nu urmeze această greșeală. Exemplul clasic este poziția Sfinților Capadocieni față de Sfântul Atanasie. *Primii nu l-au urmat pe cel de al doilea în ceea ce el a spus despre identitatea dintre ființă și ipostas, ci l-au cinstit pentru următorul aport al său ca pe cel mai mare învățător al lor*²⁰. Așadar, aportul teologic patristic se mișcă între două constatări: a) Sfinții Părinți teologhisec prin luminarea Sfântului Duh și înzestrările intelectuale proprii fiecăruia; b) Sfinții Părinți greșesc în anumite cazuri. *Faptul iluminării este vădit prin aceea că învățăturile lor sunt însușite de către Biserică, deoarece sunt conforme cu Sfânta Scriptură și hotărârile Sinoadelor Ecumenice, prin urmare, și cu Sfânta Tradiție, în care și sunt încorporate. Faptul greșelii unor Sfinți Părinți se observă prin atitudinea Bisericii, care nu-și însușește respectivele învățături greșite, fiind respinse și uitate. De pildă, concepțiile milenariste ale lui Irineu, câte a spus Atanasie cel Mare despre identitatea dintre ființă și ipostas în Dumnezeu sau și concepția lui Grigorie de Nyssa despre apocatastaza tuturor și mulțime de alte cazuri de mică sau mare importanță*²¹. Această conștiință a Bisericii o explică Sfântul Fotie cel Mare, subliniind faptul că dacă unii Sfinții Părinți au vorbit cu reticență despre anumite lucruri sau au deviat de la calea cea dreaptă din cauza vreunei pricini necunoscute, dar, cu toate acestea, nu li s-au adus vreo obiecție, nici nu i-a îndemnat cineva anume la învățarea adevărului, atunci ei nu sunt cu nimic mai puțin socotiți Părinți și Învățători, cu diferența că nu sunt urmate *cuvintele* în care ei s-au înșelat²². Așadar, *experiența comună a Sfinților și luminarea reprezintă chezașiile de fidelitate expresivă față de adevărul care se mișcă totdeauna în cadrul unei abordări terapeutice și nu a unei clasificări axiologice*²³.

Din istoria bisericească se observă, însă, că cele trei elemente menționate mai sus, care-l caracterizează pe un teolog ca Părinte și Învățător al Bisericii și face ca lucrarea lui să se exprime sub diferite forme (cateheză, predică, hermeneutică, apologetică, teologie polemică, poezie, istorisirea experiențelor dumnezeiești și a stărilor de vedere a lui Dumnezeu, descrierea stadiilor vieții neptice, istorisirea vieților de Sfinți, alcătuirea de texte și hotărâri sinodale etc.²⁴), *există indiferent de epoci*²⁵. Cu alte cuvinte, orice criză teologică ce se exprimă sub forma unei erezii și pune în pericol trăirea autentică a Adevărului și, în

¹⁸ Episcopul Hilarion Alfeyev, „Moștenirea patristică și modernitatea”, traducere de Ștefan Toma, *Revista teologică* 17 (89)/2 (2007): p. 26.

¹⁹ Παπαδοπούλου, *Πατρολογία*, A', p. 79.

²⁰ Παπαδοπούλου, *Πατρολογία*, A', p. 45.

²¹ Παπαδοπούλου, *Πατρολογία*, A', p. 44-5.

²² Βεζι Φωτίου τοῦ Μεγάλου, *Ἐπιστολὴ Ε΄, Πρὸς τὸν Ἀκκλητῆς Ἰωάννην (Epistola a X-a, Către Ioan de Achilea)*, τ', în I. Βαλέττα, *Φωτίου Ἐπιστολαί* (Λονδῖνο: 1864), p. 196, cf. Παπαδοπούλου, *Πατρολογία*, A', p. 46. În acest context, conceptul *consensus patrum* (*consonanța* sau *consensul Părinților*), împrumutat din teologia apuseană, presupune, din punct de vedere al teologiei ortodoxe, *consensul Sfinților Părinți în probleme esențiale, cu posibilitatea unor divergențe în probleme minore*. Când în operele unui Sfânt Părinte se constată vreo opinie care contrazice învățăturile altor Sfinți Părinți, *nu ar trebui să ezităm să o respingem ca pe o „opinie teologică personală”, care cade dincolo de „consensul Părinților”* (Episcopul Hilarion, „Moștenirea patristică”, p. 27).

²³ Χρήστου Αθ. Αραμπατζή, *Θέματα Ἐκκλησιαστικῆς Γραμματολογίας καὶ Πατερικῆς Ἑρμηνευτικῆς (Teme de Literatură bisericească și Hermeneutică patristică)* (Θεσσαλονίκη: Ostrakon Publishing, 2014), p. 315.

²⁴ Παπαδοπούλου, *Πατρολογία*, A', p. 23.

²⁵ Παπαδοπούλου, *Πατρολογία*, A', p. 83.

consecință, mântuirea credincioșilor, poate să se manifeste în orice loc și timp. Pentru întâmpinarea acestei crize se cere, cu siguranță, experiența crescută a Adevărului²⁶, care experiență, exprimând adevărul *Sfintei Scripturi*²⁷ și continuitatea *Sfintei Tradiții*, garantează credința, astfel încât prin această credință să fie asigurată mântuirea oamenilor. Se constată că în fiecare epocă, atunci când este denaturat conținutul credinței și se pune la îndoială mântuirea credincioșilor, Sfântul Duh evidențiază în Biserică mari teologi, prin care este combătută orice învățătură greșită. *Așadar, câtă vreme Biserica este istorie*²⁸, *va avea Părinți. Prin urmare, „Patrologia”*, care este considerată și ramură a științei teologice, *nu are limite în istorie, după cum și Tradiția Bisericii nu are limite*²⁹, nici nu poate să fie multiformă, ci una singură, după cum Biserica lui Hristos este una³⁰, iar această *Sfântă Tradiție* este lucrarea Sfântului Duh³¹, Care lucrează în Biserica cea una a lui Hristos. *Și nu poate să aibă limite Tradiția tocmai fiindcă Părinții nu sunt doar purtători autentici ai ei, ci și creatori ai ei*, cu alte cuvinte, *continuatorii dinamici*³² ai moștenirii duhovnicești și dogmatice a Bisericii, pentru că ei teologhiesc sub călăuzirea și luminarea Sfântului Duh³³, fapt care indică tocmai caracterul dinamic al *Sfintei Tradiții*³⁴. De altfel, Sfinții Părinți sunt numiți *bărbați distinși și aleși/notabili* (διαπρέψαντες καὶ ἔγκριτοι/πρόκριτοι ἄνδρες) ai Bisericii și *luminători în lume* (φωστήρες ἐν κόσμῳ), ale căror *scrieri și dogme de Dumnezeu predate* (θεοπαράδοτα συγγράμματα καὶ δόγματα) sunt păstrate și însușite de Biserică³⁵, deoarece *fiecare învățătură descoperită este o lucrare a lui Dumnezeu pentru mântuirea omului, care se realizează în mod autentic în toate epocile, din primul secol până astăzi*³⁶.

²⁶ De menționat că *adevăr* este numit în terminologia teologică atât *dumnezeiasca realitate în sine*, cât și *experiența sau cunoașterea ei*, vezi Παπαδοπούλου, *Πατρολογία*, A', p. 36.

²⁷ Sfinții Părinți vedeau și văd *Sfânta Scriptură* ca fiind *o exprimare și formulare a Adevărului și nu Adevărul în sine*, Care, în mod firesc, nu încapă în sine în nicio carte și în nicio formă. Ei aveau [și au] conștiința că *textul Scripturii, ca expresie și formă, reprezintă un fel de simboluri, care sunt folosite convențional și cu consimțământul celor ce sunt interesați, pentru ca să exprime aspecte mântuitoare fundamentale ale adevărului dumnezeiesc* (Παπαδοπούλου, *Πατρολογία*, A', p. 37-8).

²⁸ Se afirmă într-un mod potrivit că *istoria, din punct de vedere creștin, este o Teofanie permanentă*, în timp ce *nașterea lui Dumnezeu din femeie*, adică din Preasfânta Fecioară Maria, *ca Dumnezeu-om reprezintă arătarea (II Tim. 1: 10) și confirmarea înfăptuirii scopului istoriei* [Γεωργίου Δ. Μεταλληνού (Πρωτοπρ.), „Ο λυτρωτικός διάλογος κτιστού καὶ Ἀκτίστου μέσα στην ἱστορία (Dialogul izbăvitor dintre zidit și Nezidit în cadrul istoriei)”, în idem, *Λόγος ὡς ἀντίλογος. Θεολογικά δοκίμια* (Cuvântul ca părere contrară. *Eseuri teologice*) (Αθήνα: Ἐκδόσεις Ἄρμος, 2019), p. 33].

²⁹ Παπαδοπούλου, *Πατρολογία*, A', p. 84.

³⁰ Sfântul Ciprian, *Scrisoarea* 74, 4 (ed. Hartel), vol. III, 2, p. 802.

³¹ Στυλιανού Γ. Παπαδοπούλου, *Ὁρθοδόξων πορεία. Ἐκκλησία καὶ Θεολογία στὸν 21^ο αἰῶνα* (*Calea ortodocșilor. Biserica și Teologia din secolul al XXI-lea*) (Αθήνα: Ἐκδόσεις Γρηγόρη, 2012), p. 70.

³² Παπαδοπούλου, *Πατρολογία*, A', p. 84.

³³ Vezi Παπαδοπούλου, *Πατρολογία*, A', p. 24-6.

³⁴ Din această perspectivă, se face diferența între *Sfânta Tradiție* și *obiceiurile și tradițiile locale* ale unui popor, pentru că ultimele, oricât de pozitive ar părea pentru viața Bisericii, nu ținesc scopul ei, și anume, unirea omului cu Dumnezeu, vezi Γεωργίου Δορμπαράκη (Πρωτοπρ.), „Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ὡς γνήσιοι φορεῖς καὶ θεματοφύλακες τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως (Părinții Bisericii ca purtători autentici și păzitori ai Sfintei Tradiții)”, în *Στά βήματα τῶν Πατέρων μας. Συλλογικός τόμος* (*Pe urmele Părinților noștri. Volum colectiv*) (Αθήνα: Ἐκδόσεις Ἀρχονταρῆ, 2014), p. 43.

³⁵ Παπαδοπούλου, *Πατρολογία*, A', p. 19.

³⁶ Παπαδοπούλου, *Πατρολογία*, A', p. 36.

Așadar, nu există sfârșit al epocii Sfinților Părinți³⁷ și nu putem să punem limită apariției și acțiunii Sfinților Părinți, care sunt descoperiți de către Sfântul Duh în diferite perioade ale istoriei Bisericii (de pildă, Sfântul Simeon Noul Teolog în secolul al XI-lea, Sfântul Grigorie Palama în secolul al XIV-lea etc.)³⁸, tocmai pentru că ceata lor nu este închisă, iar prin prezența lor *Patrologia* are un permanent caracter teologic, din moment ce *teologia în Biserică nu poate fi decât „patristică”, nicidecum „postpatristică” sau „neopatristică”*³⁹. Dacă va înceta să fie teologic caracterul „Patrologiei”, atunci ea își pierde identitatea, orientarea, adică este laicizată, devine o știință profană cu deplină slăbiciune să interpreteze în mod teologic realizările Sfinților Părinți⁴⁰. O asemenea abordare laicizată nu ar putea să justifice eforturile Bisericii pentru asigurarea unității de credință și a integrității etosului teologic, înțelegându-se prin acest etos modul patristic de gândire și trăire, care este înregistrat, de pildă, în *Istoria Dogmelor și a Spiritualității*, din moment ce și dogma, la rândul ei, este rod al trăirii și experienței sfânt-duhovnicești⁴¹, care deschide un orizont de viață și de libertate infinită, fiind expresie a iubirii dumnezeiești⁴². De aceea, abordarea *Istoriei Dogmelor*, din punctul de vedere al învățaturii ortodoxe, nu se oprește la perioadele clasice de împărțire a materialului patrologic după doctrina creștină apuseană, ci urmează întreaga dimensiune a istoriei Bisericii⁴³.

4. Acceptarea unui punct terminus pentru perioada patristică ar implica multe consecințe, precum: a) punerea la îndoială a prezenței Sfântului Duh în Biserică; b) gradarea într-un mod neîntâlnit, totuși, în viața Bisericii a luminării Sfântului Duh asupra Sfinților Părinți din diferite epoci; c) trădarea duhului Sfinților Părinți ai Bisericii prin neînțelegerea

³⁷ Ἰγνατίου Μητροπολίτου Δημητριάδος καὶ Ἀλμυροῦ, „Χαιρετισμός κατά τήν ἐναρξή τῶν Ἱερατικῶν Συνάξεων 2012-13 (Cuvânt de binecuvântare la începutul Sinaxelor Preoțești 2012-13)”, în *Στά βήματα τῶν Πατέρων μας...*, p. 20.

³⁸ Παπαδοπούλου, *Οἱ Πατέρες καὶ Διδάσκαλοι*, p. 13-14; Episcopul Hilarion, „Moștenirea patristică”, p. 26.

³⁹ Gheorghe Holbea, „Raportul dintre teologia patristică și teologia post-patristică”, *Orthodoxia* 4/2 (2012): p. 116.

⁴⁰ Παπαδοπούλου, *Πατρολογία*, A', p. 82. Se afirmă că *cel mai mare rău, care s-a făcut „Patrologiei” de la jumătatea secolului trecut, este că a fost cultivată ca o știință îndeosebi istorico-filologică* (Παπαδοπούλου, *Πατρολογία*, A', p. 88).

⁴¹ Ἱεροθέου Μητροπολίτου, *Μεταπατερική θεολογία*, p. 359; vezi și N. Chițescu, „Ființa dogmei”, *Studii Teologice* 5/3-4 (1953): p. 188-209.

⁴² Holbea, „Raportul”, p. 119.

⁴³ Spre exemplu, distinsul profesor Constantin Scutêris și-a proiectat monumentală lucrare despre *Istoria Dogmelor*, din care au apărut doar două volume (Atena, 1998 și 2004), în patru perioade: 1) de la predica lui Iisus Hristos până la anii dinaintea Sinodului I Ecumenic (Niceea, 325); 2) de la Sinodul I Ecumenic până la Sinodul al VII-lea Ecumenic (Niceea, 787); 3) de la Sinodul al VII-lea Ecumenic până la anii Reformei în Apus, de-a lungul secolului al XVI-lea; 4) de la Reformă până în zilele noastre. Însă, autorul face precizarea că a apelat la această periodizare din motive care privesc în mod clar metoda de cercetare și prezentare, precum și conexiunea interioară și potrivirea materialului *Istoriei Dogmelor*, care acoperă aproape toată întinderea istoriei bisericesti [idem, *Ἱστορία Δογμάτων, τόμος 1^{ος}, Ἡ Ὁρθόδοξη δογματικὴ παράδοση καὶ οἱ παραχαράξεις τῆς κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνες (Istoria Dogmelor, volumul I, Tradiția dogmatică ortodoxă și falsificările ei în primele trei secole creștine)* (Aθήνα, 1998), p. 16-8]. Aceeași viziune a avut-o și Jaroslav Pelikan în monumentală lucrare *The Christian Tradition. A History of the Development of Doctrine* (vol. I-V, 1971, 1977, 1978, 1983, 1987), terminată înainte de trecerea sa de la Luteranism la Ortodoxie (1997). În *Prefața* primului volum, el mărturisește că propune o viziune unitară asupra *Tradiției creștine* și își asumă sarcina îndrăzneată, dar necesară, în același timp, de a începe de la originile istoriei doctrinei creștine și a merge până în secolul al XX-lea, păstrând distincțiile între Bisericile creștine [idem, *Tradiția creștină. O istorie a dezvoltării doctrinei. I. Nașterea tradiției universale (100-600)*, traducere din limba engleză de Silvia Palade (Iași: Editura Polirom, 2004), p. 11].

justă a modului lor de viețuire și gândire; d) subaprecierea fenomenului de criză și a abordării acestuia de către Sfinții Părinți și Învățători ai Bisericii; e) folosirea unor criterii filosofice cât privește teologia și învățătura Sfinților Părinți; f) recurgerea la autoritatea Sfinților Părinți doar dintr-un act de „erudiție”⁴⁴ și atribuirea, voit sau nevoit, unor interpretări care le sunt cu totul străine⁴⁵. De aceea, nu se cade ca Sfinții Părinți să fie reduși la simple „instanțe spirituale” sau „opțiuni teologice”, la care cineva face apel doar pentru a-și argumenta aserțiunile teologice, fiind, astfel, „instrumentalizați” sau reduși la niște „rămășițe arheologice”⁴⁶, nici să fie împărțiți în hermeneuți ai *Sfintei Scripturi*, istorici, dogmatiști, polemici etc., pentru că ei nu au ca scop hermeneutica, dogmatica sau istoria. Din contră, ei au luat și au ca bază *Sfânta Scriptură* și au prelucrat și pun în conexiune aportul teologic al Sfinților Părinți anteriori lor, pentru ca să dea răspuns unor provocări teologice din epoca lor spre zidirea duhovnicească a credincioșilor⁴⁷. În același timp, Sfinții Părinți sunt purtătorii autentici ai *Sfintei Tradiții*, ca unii care au experiența lucrării Sfântului Duh întru ei⁴⁸. Această experiență arată, pe de o parte, lucrarea Sfântului Duh în Biserică, prin care se transmite, din generație în generație, modul de viață în Hristos, iar pe de altă parte, indică dinamismul *Sfintei Tradiții*⁴⁹.

Mântuitorul lumii, Domnul Iisus Hristos și Fiul lui Dumnezeu, a spus că Îl va da ucenicilor săi, adică celor ce trăiesc credința în El, pe Sfântul Duh, Care îl conduce pe orice om ce se curăță și ajunge să fie iluminat la cunoașterea Adevărului. Așadar, El nu a spus că va da Sinoade Ecumenice, ci pe Sfântul Duh Care călăuzește la *tot adevărul*⁵⁰, ceea ce înseamnă că nu sinodul îi face pe Sfinții Părinți, ci aceștia din urmă, iluminați și inspirați de Dumnezeu fiind, dau autoritate unui sinod și-l fac să reprezinte exprimarea autentică a Adevărului⁵¹. Prin urmare, exprimarea autentică a Adevărului se bazează pe experiența Adevărului, ceea ce înseamnă o mai mare percepere și cunoaștere a Adevărului, prin lucrarea Sfântului Duh, fiindcă Adevărul Iisus Hristos nu este epuizat, din moment ce este nemărginit⁵². Așadar, *teologia și hotărârile Sinoadelor Ecumenice nu sunt înțelese fără*

⁴⁴ Παπαδοπούλου, *Πατρολογία*, A', p. 85-6; Ἰγνατίου Μητροπολίτου, „Χαιρετισμός”, p. 20-1; † Ignatie Mureșeanul, „Elemente de isagogie în studiul patristic”, p. 1-2, <http://comptepv.typepad.fr/files/elemente-de-isagogie-patristica.pdf> (accesat la 25 iulie, 2015); Juan José Ayan Calvo, „Mâna creatoare a lui Dumnezeu”, în Cristian Bădiliță, *Știință. Dragoste. Credință. Convorbiri cu patrologi europeni* (Col. „Știință și Religie” (București: Editura Curtea Veche, 2008), p. 95; Adrian Marinescu, „Ortodoxie și ortopraxie. Reflecții privind importanța, autoritatea și actualitatea Părinților pentru omul contemporan (I)”, *Tabor* 5/12 (2012): p. 32.

⁴⁵ Vezi, de pildă, conceptele de „persoană” și „individ” la Sfântul Grigorie de Nyssa, împreună cu ceilalți Sfinți Părinți Capadocieni, și interpretarea greșită a acestor concepte la mitropolitul de Pergam Ioan Ziziulas, în încercarea sa de a-i face precursori ai personalismului modern sau pentru a respinge componente moderne ale conceptului de „persoană”, în Lucian Turcescu, «“Person” versus “Individual”, and Other Modern Misreadings of Gregory of Nyssa», în Cristian Bădiliță, Charles Kannengiesser (éd.), *Les Pères de l'Eglise dans le monde d'aujourd'hui. Actes du colloque international organisé par le New Europe College en collaboration avec la Ludwig Boltzmann Gesellschaft* (Bucarest, 7-8 octobrie 2004) (Paris: Beauchesne, București: Curtea Veche, 2006), p. 311-26; vezi și idem, *Gregory of Nyssa and the Concept of Divine Persons* (New York: Oxford University Press, 2005).

⁴⁶ † Ignatie Mureșeanul, „Elemente”, p. 2; Calvo, „Mâna creatoare”, p. 95; Episcopul Hilarion, „Moștenirea patristică”, p. 25-6.

⁴⁷ Παπαδοπούλου, *Πατρολογία*, A', p. 86.

⁴⁸ Παπαδοπούλου, *Πατρολογία*, A', p. 21, 34, 46, 49.

⁴⁹ Δορμπαράκη, „Οι Πατέρες της Ἐκκλησίας”, p. 42-3.

⁵⁰ *Ioan* 16: 13.

⁵¹ Ἀνθίμου Μητροπολίτου Ἀλεξανδρουπόλεως, „Οι Πατέρες καί ἡ ἐποχή μας (Părinții și epoca noastră)”, în *Στά βήματα τῶν Πατέρων μας...*, p. 30; Δορμπαράκη, „Οι Πατέρες της Ἐκκλησίας”, p. 46.

⁵² Παπαδοπούλου, *Πατρολογία*, A', p. 30-1.

aportul teologic al Sfinților Părinți și Învățători, care aport precedă și pregătește, mai mult sau mai puțin, terenul pentru acceptarea poziției corecte din partea plinătății Bisericii. Însă, acceptarea unei poziții teologice patristice nu depinde de acordul sau nu al majorității trupului bisericesc, după cum atât de intens se susține, ci există două premise cât privește ortodoxia și acceptarea unei poziții teologice patristice: a) tradiționalitatea poziției, adică acordul ei cât privește Sfânta Scriptură, Sfânta Tradiție și întregul mod de viață al Bisericii; b) provenirea acestei poziții din luminarea Sfântului Duh, revărsată prin persoane în Biserică și nu prin forme instituționalizate⁵³.

5. O corectă percepere și interpretare a Sfântului Părinte cer pătrunderea în climatul duhovnicesc al Sfântului Părinte, ceea ce înseamnă participarea la experiențele pe care le exprimă Sfântul Părinte. Punctul de plecare în efortul de înțelegere al Sfântului Părinte este, în același timp, persoana și opera lui. Cercetarea persoanei ușurează explicarea operei. Prin operă abordăm persoana, iar prin persoană lucrarea⁵⁴. Așadar, ceea ce are importanță este urmărirea persoanei, care creează de fiecare dată teologia. Doar ea, persoana, se distinge în spațiul unitar al teologiei și numai aceasta reprezintă etapa mică sau mare pe calea teologiei⁵⁵, precum și indicarea modului de creștere a învățaturii dogmatice, din moment ce acestea două, adică teologia și învățătura dogmatică, reprezintă o unitate organică în cadrul Bisericii⁵⁶, după cum Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție reprezintă calea unitară a teologiei, expresia adevărului dumnezeiesc, care îl mântuiește pe om în Biserică⁵⁷. Aportul Sfinților Părinți constă, pe lângă exemplul unei vieții duse în Biserică prin trăirea deplină a învățaturii lui Iisus Hristos, în creșterea cunoașterii Adevărului, Care este însuși Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu și Mântuitorul lumii. Revelația dumnezeiască s-a împlinit în și prin Iisus Hristos, nu într-un mod static, ci dinamic, căci ea se continuă nu în sensul descoperirii unui alt Adevăr, din moment ce numai Iisus Hristos este calea, adevărul și viața (Ioan 14: 6), ci prin experiența Adevărului⁵⁸, care reprezintă o stare permanentă în Biserică și duce la creșterea conținutului Sfintei Tradiții, dar și a Bisericii⁵⁹. Prin urmare, Sfinții Părinți nu sunt persoane care au aparținut cândva Bisericii, ci și în zilele noastre există pe pământ și aparțin Bisericii. De altfel, Biserica nu este veche, ci contemporană, care se înnoiește permanent⁶⁰ și a trăit și trăiește cu [Sfinții] Părinți și Învățători⁶¹, care îmbogățesc și măresc Sfânta Tradiție prin lucrarea Sfântului Duh.

Biserica, după cum a avut în trecut, așa și în viitor, va avea pe «marii» ei bărbați, adică pe Sfinții ei Părinți și Învățători⁶². Sfântul Grigorie Teologul, cu referire la Sfântul Atanasie cel Mare care, observând problemele create de către Arie, s-a aruncat la timpul

⁵³ Παπαδοπούλου, *Πατρολογία*, A', p. 68.

⁵⁴ Παπαδοπούλου, *Πατρολογία*, A', p. 74.

⁵⁵ Παπαδοπούλου, *Πατρολογία*, A', p. 91. Pentru legătura strânsă dintre persoană și experiența adevărului dumnezeiesc vezi și Marinescu, „Ortodoxie și ortopraxie, I”, p. 42; Adrian Marinescu, „Ortodoxie și ortopraxie. Reflecții privind importanța, autoritatea și actualitatea Părinților pentru omul contemporan (II) – Cu un studiu de caz privind fenomenologia patristică și (re)contextualizarea ei în societatea contemporană”, *Tabor* 6/7 (2012): p. 29 - nota 49, 45.

⁵⁶ Marinescu, „Ortodoxie și ortopraxie, II”, p. 11.

⁵⁷ Παπαδοπούλου, *Πατρολογία*, A', p. 43.

⁵⁸ Δορμπαράκη, „Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας”, p. 51-2.

⁵⁹ Παπαδοπούλου, *Πατρολογία*, A', p. 48.

⁶⁰ Marinescu, „Ortodoxie și ortopraxie, I”, p. 33, 50.

⁶¹ Παπαδοπούλου, *Πατρολογία*, A', p. 2.

⁶² Παπαδοπούλου, *Πατρολογία*, A', p. 86.

oportun⁶³ în disputele epocii sale, astfel că *boala a tămăduit-o* din Biserică⁶⁴, afirmă că *mulți și mari ne sunt, așadar, Sfinții Părinți și Învățători ai Bisericii, încât nu ar putea spune cineva cât de mulți și mari sunt ei, pe care de la Dumnezeu îi avem și îi vom avea*⁶⁵.

6. De menționat că în mediul românesc este consemnată și poziția trecerii de la modelul neoscolastic la cel neopatristic, dar ca o întoarcere creatoare la teologia patristică, conform perspectivei Părintelui Gheorghe Florovsky, anunțată în două referate pe care el însuși le-a prezentat la primul *Congres internațional al Facultăților de Teologie Ortodoxă*, ținut la Atena, în 1936⁶⁶. De precizat că, în aceeași perioadă, se contura în Franța (1937) un proiect de traduceri, studii și comentarii ale Părinților, îndeosebi greci. Acest fapt marca, pe de o parte, dorința unor teologi și învățați romano-catolici privind unirea Bisericii lor cu Biserica Ortodoxă, iar pe de altă parte, o ieșire din juridismul și raționalismul latin, prin întoarcerea la Părinții greci. Acest proiect, având ca fondatori pe iezuiții Jean Daniélou (1905-1974), Pierre Chaillet (1900-1972), Henri de Lubac (1896-1991) și Claude Mondésert (1906-1990), va sta la baza colecției *Sources Chrétiennes*, lansată în 1941⁶⁷, iar mai târziu și la organizarea *Primului Congres de Studii Patristice* la Oxford, în 1951⁶⁸, care își continuă seria întrunirilor până în epoca actuală. Părintele Claude Mondésert, trimis de către Jean Daniélou la *Congresul al VII-lea de Studii Bizantine* (Bruxelles, 1948), pentru a prezenta colecția *Sources Chrétiennes*, a susținut *unitatea de cultură de la Părinții Apostolici – și chiar de la Filon – până la Sfântul Bernard* († 1153), în Apus, și Sfântul Nicolae Cabasila († 1391), în Răsărit, fiind cuprins și Sfântul Grigorie Palama († 1359), ceea ce înseamnă extinderea perioadei patristice până la autorii precizați⁶⁹. Se poate constata că renumita colecție *Sources Chrétiennes* a apărut chiar în momentul în care Biserica Romano-catolică

⁶³ Sfântul Grigorie Teologul, *Cuvântul al XXXI-lea* 7, PG 35, 1098 A.

⁶⁴ Sfântul Grigorie Teologul, *Cuvântul al XXXI-lea* 14, PG 35, 1096 C.

⁶⁵ Sfântul Grigorie Teologul, *Cuvântul al XXXI-lea* 1, PG 35, 1084 A; Παπαδοπούλου, *Πατρολογία*, A', p. 86.

⁶⁶ Pentru luările sale de poziție vezi G. Florovsky, „Westliche Einflüsse in der russischen Theologie”, în *Procès-verbaux du Premier Congrès de Théologie Orthodoxe à Athènes, 29 novembre-6 décembre 1936*, publiés par les soins du Président Prof. Hamilcas S. Alivisatos (Athènes: Editions Pyrsos, 1939), p. 212-31; idem, „Patristics and Modern Theology”, în *Procès-verbaux du Premier Congrès*, p. 238-42.

⁶⁷ Apreciată și în lumea creștină ortodoxă, această colecție avea în 2006, când s-a marcat împlinirea celor 66 de ani de activitate, 500 de volume, dintre care 10 aparțin literaturii iudaice, 238 literaturii grecești (49 % sau jumătate), 164 literaturii romano-catolice sau latine (33,8 % sau un sfert), 70 literaturii medievale din Apus (14,4 %) și 13 literaturii orientale (2,6 %). Ca timp, 115 volume cuprind perioada secolelor I-III (23,5 %), 288 volume aparțin secolelor IV-VIII (59,3 %) și 82 volume sunt din perioada secolelor VIII-XVI (16,9 %) [Dominique Gonnet, s.j., „La portée œcuménique de Sources Chrétiennes”, în *Patristique et œcuménisme. Thèmes, contextes, personnages. Colloque international sous le patronage de Mgr Teodosie, Archevêque de Tomis Constanța (Roumanie), 17-20 octobre 2008*, éd. Cristian Bădiliță, Collection PONTUS EUXINUS (Paris : Editions Bauchesne, Târgu Lăpuș: Editura Galaxia Gutenberg, 2010), p. 28-30].

⁶⁸ Inițiativa a aparținut unei echipe mixte, formată din doi romano-catolici, iezuitul Jean Daniélou și dominicanul François Sagnard (1898-1957), și doi anglicani, pastorii Frank Leslie Cross (1900-1968) și Patrick McLaughlin (1909-1988). În contextul epocii, participarea lui Jean Daniélou a fost exclusă de către Jean-Baptiste Janssens (1889-1964), superiorul Ordinului iezuiților, la presiunea Sfântului Scaun rezervat față de inițiativa venită și din partea anglicanilor, care semăna unei reuniuni ecumenice, având o participare romano-catolică activă [Gonnet, s.j., „Sources Chrétiennes”, p. 25; pentru detalii vezi Etienne Fouilloux, *Les Catholiques et l'unité chrétienne : du XIXe au XXe siècle, itinéraires européens d'expression française* (Paris : Le Centurion, 1982), p. 885].

⁶⁹ Gonnet, s.j., „Sources Chrétiennes”, p. 24; vezi și Etienne Fouilloux, *La collection « Sources chrétiennes » : éditer les Pères de l'Eglise au XXe siècle* (Paris : Cerf, 1995), p. 148-9; Claude Mondésert, „La collection « Sources Chrétiennes »”, *Byzantion* XX (1950): p. 382-5.

adoptase în mod oficial teologia scolastică, pe care o considera ca *un progres și o clarificare indispensabilă și definitivă a credinței, în timp ce referința la Părinți părea o întoarcere în urmă*. Însă, prin Conciliul al II-lea Vatican a fost recunoscut *rolul de neînlocuit al Părinților ca primii interpreți ai tainei creștine*⁷⁰.

Cât privește lumea creștină ortodoxă, apelul Părintelui Gheorghe Florovsky a fost cu rapiditate primit de către teologii ortodocși ai Diasporei rusești în Apus (Vladimir Lossky, Arhimandritul Ciprian Kern, Ariepiscopul Vasile Krivocheine, Myra Lot-Borodine, Părintele John Meyendorff), găsind, însă, susținători și în țările de tradiție ortodoxă, precum în Grecia (Părintele Ioan Romanidis), Serbia (Sfântul Iustin Popovici) și România (Părintele Dumitru Stăniloae). Ultimii trei menționați au făcut corp comun cu ceea ce se numește *practica și tradiția patristică*⁷¹, subliniind în operele lor rolul restaurării duhului patristic, adică al modului de gândire și viețuire duhovnicească propriu Sfinților Părinți⁷².

Cu toate acestea, folosirea termenului *teologie neopatristică* (*νεοπατερική θεολογία*) nu este potrivit, tocmai pentru că lasă eventualitatea de a se înțelege că s-a încheiat o perioadă a teologiei patristice și acum ne aflăm într-o nouă perioadă, oricât s-ar considera această ultimă perioadă continuarea primei⁷³. Cât privește reînnoirea patristică din secolul al XX-lea, care este denumită *sinteză neopatristică* (*νεοπατερική σύνθεση*), se propune, ca o mai bună exprimare, formularea *noua sinteză patristică* (*νέα πατερική σύνθεση*)⁷⁴. Această formulare nu trădează interpretarea pe care însuși Părintele Florovsky o dă expresiei *sinteză neopatristică*, pe care sinteză o concepe să fie *patristică*, cu alte cuvinte, fidelă duhului și viziunii Sfinților Părinți, *ad mentem Patrum*, dar și *neopatristică*, în sensul că ea se adresează unei noi generații, cu propriile probleme și interogații⁷⁵, pe de o parte, iar pe de altă parte, conduce la o *dezvoltare și ducere-mai-departe* a învățaturii patristice, însă, *omogenă*⁷⁶, din moment ce același Părinte susține că nu este posibilă limitarea perioadei patristice *la o perioadă sau alta*⁷⁷. Așadar, teologia patristică, bazată pe experiența sau experiența patristică,

⁷⁰ Gonnet, s.j., „Sources Chrétiennes”, p. 29.

⁷¹ Marinescu, „Criteriile (I)”, p. 296.

⁷² Ioan Moga, „Despre maladiile teologiei. Marginalii la o temă actuală”, *Tabor* 6/5 (2012): p. 24-7; Holbea, „Raportul”, p. 114-5.

⁷³ Acest lucru îl constată cineva dacă va citi *Prologul* Părintelui Dumitru Stăniloae din *Dogmatica* lui, vezi idem, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, I (București: Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe, 1978), p. 5-6. Însă, raportarea de ansamblu la toată opera Părintelui Stăniloae scoate în evidență considerarea acestuia asupra caracterului patristic al teologiei, ceea ce indică dinamismul ei, fapt care se desprinde și din viziunea sa asupra *Filocaliei*, pe care a îmbogățit-o considerabil față de originalul grecesc, trecând peste limitele împărțirii clasice a perioadei patristice, tocmai pentru că reprezintă realitatea duhovnicească fără de sfârșit și deschisă fiecărui credincios, indiferent de epoca în care trăiește. În felul acesta, se vorbește despre *teologia patristică ortodoxă a secolului al XX-lea*, iar Părintele Stăniloae, combinând preocupările referitoare la *Dogmatică*, *Teologie liturgică*, *Patrologie* și *Patristică*, este considerat, *la modul propriu*, și *cel mai mare patrolog român* (Marinescu, „Patrologia și studiile de specialitate”, p. 316-nota 22, 317).

⁷⁴ Vezi Marinescu, „Ortodoxie și ortopraxie, II”, p. 18.

⁷⁵ Andrew Blane (ed.), *Georges Florovsky: Russian Intellectual, Orthodox Churchman* (Crestwood, NY: St. Vladimir's Seminary Press, 1993), p. 154; vezi și Georges H. Williams, „The Neo-Patristic Synthesis of Georges Florovsky”, în Andrew Blane (ed.), *Georges Florovsky*, p. 287-340.

⁷⁶ Florovsky, „Patristics and Modern Theology”, p. 240; vezi și Ciprian Iulian Toroczkai, *Tradiția patristică în modernitate. Ecleziologia Părintelui Georges V. Florovsky (1893-1979) în contextul mișcării neopatristice contemporane* (Sibiu: Editura ASTRA Museum, Editura Andreiana, 2012).

⁷⁷ Vezi Georges Florovsky, „St. Gregory Palamas and the Tradition of the Fathers”, în *Bible, Church, Tradition: An Eastern Orthodox View*, I, *The Collected Works of Georges Florovsky* (Belmont: General Editor Richard S. Hauch, 1987), p. 105-20.

adică pe trăirea stărilor de curățire, luminare și îndumnezeire, deține soluții la toate problemele trecutului, prezentului și viitorului⁷⁸, deoarece ele sunt date de către Sfinții Părinți ai Bisericii, contemporani omului fie prin actualitatea învățăturilor și puterea rugăciunilor către ei, dacă au trăit în perioade trecute, fie prin prezența lor chiar în timpul de acum. De aceea, Părintele Florovsky vede întoarcerea la Sfinții Părinți nu doar ca o cale de preservare a experienței patristice, ci drept și o cale de redescoperire a ei, astfel încât această experiență să treacă în viața omului din orice epocă⁷⁹.

7. Termenul *postpatristic* poate să aibă un sens cronologic, indicând *sfârșitul perioadei patristice*, dar și un critic, referindu-se *la relativizarea, la contestarea parțială sau totală, la revizuirea sau la depășirea gândirii teologice a Sfinților Părinți*⁸⁰, ceea ce ar însemna și un sens normativ. De aceea, prin folosirea acestui termen, sunt limitate la o anumită perioadă *viața duhovnicească și sfințenia Părinților, care reprezintă temelia teologisirii în Biserică*, sunt relativizate *inspirația dumnezeiască a învățăturilor și operelor Sfinților Părinți, prezența și lucrarea Sfântului Duh în viața și lucrarea lor*, se ajunge la *inducerea într-un labirint al silogismelor intelectuale, care seamănă îndoiala în ceea ce privește personalitățile, învățăturile și scrierile Sfinților Părinți ai Bisericii*⁸¹. Faptul de a fi următori Sfinților Părinți (*ἐπόμεινοι τοῖς πατράσι*) înseamnă viețuirea după Dumnezeu, ceea ce duce la grăirea cu și despre El, adică la adevărata teologisiră⁸².

De altfel, o împărțire a *Patrologiei* pe baza unor criterii istorice sau doar în funcție de debaterile sau crizele teologice majore nu poate să fie susținută⁸³, după cum și separarea materialului patrologic în *vechi-creștin și patrologic* sau, prin extensie, în *patristic și postpatristic* sau *neopatristic*, nu este *nici necesară, nici realistă*⁸⁴, fiindcă teologia patristică *reprezintă un fapt unitar și de neîmpărțit. Fiecare fel al teologiei a încolțit în sânurile unei alteia, astfel încât teologie veche și [teologie] nouă să nu fie distinse decât numai convențional*⁸⁵. Această afirmație nu este unică, fiindcă și alți teologi ortodocși sunt de părere că perioada patristică nu s-a terminat și se continuă *câtă vreme Biserica lui Hristos va fi*

⁷⁸ Episcopul Hilarion, „Moștenirea patristică”, p. 47.

⁷⁹ Georges Florovsky, *Les voies de théologie russe*, traduction et notes J.-L. Palierne (Lausanne : L'Age d'homme, 2001), p. 448.

⁸⁰ Holbea, „Raportul”, p. 115; vezi și Ίεροθέου, Μητροπολίτου Ναυπάκτου καὶ Ἀγ. Βλασίου, „Η μεταπατερική θεολογία ἀπὸ ἐκκλησιαστικῆς προοπτικῆς (Teologia postpatristică din perspectivă bisericească)”, în Ίερά Μητρόπολις Πειραιῶς, *Πατερική Θεολογία καὶ μεταπατερική αἴρεση. Πρακτικὰ Θεολογικῆς Ἡμερίδος (Teologia patristică și erezia postpatristică. Lucrările Manifestării de o zi)* (Πειραιεύς, 2012), p. 181-2.

⁸¹ Holbea, „Raportul”, 116; vezi și Marinescu, „Patrologia și studiile de specialitate”, p. 360.

⁸² Marinescu, „Patrologia și studiile de specialitate”, p. 349.

⁸³ Patrologul Stelian Papadópulos propune depășirea acestei împărțiri și aducerea în lumină a marilor figuri patristice în contextul epocii lor, ceea ce îngăduie sublinierea marilor etape ale teologiei patristice (secolul al II-lea: unitatea Bisericii; secolul al III-lea: autenticitatea Bisericii, triadologia; secolul al IV-lea: triadologia, pnevmatologia, hristologia; secolele V-VII: hristologia etc.). În consecință, el consideră că criteriul de împărțire al *Patrologiei* este cunoașterea procesului teologic al întregii Biserici, iar prezentarea teologică a unui Sfânt Părinte va fi mai bine percepută, când este cercetată în legătură cu fiecare criză, avându-se în vedere, concomitent, și celelalte eforturi ale teologilor din diferite Biserici locale. De pildă, *în timp ce Atanasie cel Mare și Capadocienii se luptă contra erezilor, Evagrie din Pont scrie cunoscutele „Capitole despre rugăciune”*, fapt care arată *dinamismul multilateral al Bisericii într-o anumită epocă. În felul acesta, prin intermediul Părinților vom cunoaște Biserica, iar prin intermediul Bisericii pe Părinți*, vezi Παπαδοπούλου, *Πατρολογία*, Α', p. 91-5.

⁸⁴ Παπαδοπούλου, *Πατρολογία*, Α', p. 92; † Ignatie Mureșeanul, „Elemente”, p. 5.

⁸⁵ Παπαδοπούλου, *Πατρολογία*, Α', p. 91.

prezentă în lume și Sfântul Duh va exista în ea⁸⁶. Noțiunea de postpatristic (*μεταπατερική*) este străină Bisericii Ortodoxe, pentru că întreaga manifestare istorică a Bisericii este una patristică. Doar o gândire scolastică distinge între patristic și postpatristic, din moment ce teologia patristică a avut întotdeauna drept coordonată fundamentală „modernitatea” sau omul „contemporan”, chiar dacă nu a dezvoltat o teorie a întâlnirii Bisericii cu modernitatea⁸⁷. De aceea, fiecare epocă nu este mai puțin patristică decât o alta⁸⁸, din moment ce perioada patristică reprezintă o realitate deschisă⁸⁹ și o teologie a experienței⁹⁰, iar omul este chemat să fie întotdeauna patristic, adică să gândească și să se comporte patristic, ceea ce înseamnă împărtășirea experienței și a năzuințelor Sfinților Părinți⁹¹ în cadrul Bisericii, unde se trăiește în mod neîntrerupt taina iconomieii dumnezeiești, care nu este altceva decât mântuirea omului în Domnul Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu și Mântuitorul lumii⁹². Așadar, pe de o parte, dacă fiecare epocă a Bisericii își are și își câștigă Părinții săi, atunci opera patristică rămâne neconținut deschisă (opera aperta), acest lucru indicând faptul că lucrarea lui Dumnezeu continuă în lume și în istorie. Pe de altă parte, Biserica nu a înțeles lucrarea lui Dumnezeu ca pe o realitate limitată, cu un început și capăt al ei, ci ca pe una dinamică, regăsită atât în întregul, cât și în părțile ei⁹³.

Prezența patristică sau simțirea patristică are câteva caracteristici: protejează fără să oprime, încurajează fără să lingușească, miluiește fără să oblige, învață Adevărul fără să-L denatureze⁹⁴, are capacitatea de a face credința noastră în întregime „patristică” și de a o prezenta într-un limbaj accesibil omului secolului XXI⁹⁵. Toate acestea se datorează faptului că întâlnirea cu Părinții este una transformatoare și dătătoare de putere, de dinamizare și vivificare a vieții⁹⁶. Pe baza acestei experiențe, Părintele Dumitru Stăniloae susține că există o unitate organică între gândirea patristică și gândirea care trebuie să dea un răspuns problemelor actuale. Într-adevăr, gândirea Părinților este nemuritoare⁹⁷ și mereu actuală, după cum și prezența lor în Biserică este permanentă, din moment ce Biserica cea una, sfântă, sobornicească și apostolească pășește în istorie cu pașii Sfinților ei.

⁸⁶ Episcopul Hilarion, „Moștenirea patristică”, p. 26; vezi și Florovsky, “St. Gregory Palamas”, p. 105-20; Bishop Kallistos Ware, *The Orthodox Church* (London, 1992), p. 212; Holbea, „Raportul”, p. 115-6.

⁸⁷ Marinescu, „Ortodoxie și ortopraxie, II”, p. 27, 28 - nota 46; Adrian Marinescu, „Ortodoxie și ortopraxie. Reflecții privind importanța, autoritatea și actualitatea Părinților pentru omul contemporan (III) – Cu un studiu de caz privind fenomenologia patristică și (re)contextualizarea ei în societatea contemporană –”, *Tabor* 7/6 (2013): p. 40.

⁸⁸ Episcopul Hilarion, „Moștenirea patristică”, p. 26.

⁸⁹ Marinescu, „Ortodoxie și ortopraxie, I”, p. 18, nota 17.

⁹⁰ Holbea, „Raportul”, p. 127.

⁹¹ Episcopul Hilarion, „Moștenirea patristică”, p. 25; Marinescu, „Ortodoxie și ortopraxie, I”, p. 28.

⁹² Dumitru Stăniloae, „Câteva trăsături caracteristice ale Ortodoxiei”, *Mitropolia Olteniei* 22/7-8 (1970): p. 732; Holbea, „Raportul”, p. 127.

⁹³ Adrian Marinescu, „Criteriile și fundamentele patristice ale teologiei, elemente structurale ale teologiei ortodoxe dintotdeauna și premise ale rezolvării problematicei teologice de astăzi (II)”, *Studii Teologice* 9/3 (2013): p. 25, nota 35.

⁹⁴ Ἰγνατίου Μητροπολίτου, „Χαιρετισμός”, p. 18.

⁹⁵ Episcopul Hilarion, „Moștenirea patristică”, p. 25.

⁹⁶ Marinescu, „Criteriile (I)”, p. 286.

⁹⁷ Jürgen Henkel, „Teologia conform tradiției Părinților Bisericii: dogmatica și metoda teologică a Părintelui Stăniloae”, în IPS Laurențiu Streza, J. Henkel, Gh. F. Angheliescu (editori), *Dumitru Stăniloae (1903-1993). Teologie românească de dimensiune europeană* (Sibiu: Editura Schiller, 2007), p. 258.

BIBLIOGRAFIE:

- [1] Alfeyev, Episcopul Hilarion, “Moștenirea patristică și modernitatea”, traducere de Ștefan Toma, *Revista teologică* 17 (89)/2 (2007).
- [2] Băjău, Constantin I. *Patrologie și literatură post-patristică* (Craiova: Editura Universitaria, 2013).
- [3] Idem, *Patrologie* (Craiova: Tipografia Universității, 2002).
- [4] Blane, Andrew (ed.), *Georges Florovsky: Russian Intellectual, Orthodox Churchman* (Crestwood, NY: St. Vladimir's Seminary Press, 1993).
- [5] Bota, Ioan M., *Patrologia* (Cluj-Napoca: Editura Viața Creștină, 2002).
- [6] Calvo, Juan José Ayan, “Mâna creatoare a lui Dumnezeu”, in Cristian Bădiliță, *Știință. Dragoste. Credință. Convorbiri cu patrologi europeni* (Col. „Știință și Religie” (București: Editura Curtea Veche, 2008).
- [7] Cayré, F., *Patrologie et Histoire de la Théologie*, Livres III et IV (Paris, Tournai, Rome: Desclée et Cie, Editeurs Pontificaux, 1933).
- [8] Idem, *Précis de Patrologie et d'Histoire de la Théologie*, Livres I et II (Paris, Tournai, Rome: Desclée et Cie, Editeurs Pontificaux, 1931).
- [9] Chițescu, N., “Ființa dogmei”, *Studii Teologice* 5/3-4 (1953).
- [10] Coman, Ioan G., “Sfânta Tradiție în lumina Sfinților Părinți”, *Ortodoxia* 8/2 (1956).
- [11] Idem, *Patrologie* (București: Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, 1956).
- [12] Idem, *Patrologie*, vol. I (București: Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1984).
- [13] Croitoru, Ion Marian, “Problematizări privind creșterea învățaturii dogmatice în lumea ortodoxă contemporană”, in Universitatea Ovidius, Facultatea de Teologie *Sfântul Andrei, Tradiție și continuitate în teologia tomitană. Două decenii de învățământ teologic universitar la Constanța. 1992-2012. Simpozion Internațional (2012, Constanța)* (Constanța: Editura Arhiepiscopiei Tomisului, 2012/2013).
- [14] Idem, “The Growth of the Dogmatic Teaching in the Contemporary Orthodox World. Questions and Problematisations”, *International Journal of Orthodox Theology* 6/1 (2015).
- [15] Deicha, Sophie, “Impulsion donnée par le Métropolitain Philarete de Moscou (1782-1826) aux études patristiques en Russie au XIXe siècle”, *Studia Patristica* XXIII (1993).
- [16] Florovsky, Georges, “Patristics and Modern Theology”, in *Procès-verbaux du Premier Congrès de Théologie Orthodoxe à Athènes, 29 novembre-6 décembre 1936*, publiés par les soins du Président Prof. Hamilcas S. Alivisatos (Athènes: Editions Pyrsos, 1939).
- [17] Idem, “Westliche Einflüsse in der russischen Theologie”, in *Procès-verbaux du Premier Congrès*.
- [18] Idem, “St. Gregory Palamas and the Tradition of the Fathers”, in *Bible, Church, Tradition: An Eastern Orthodox View, I, The Collected Works of Georges Florovsky* (Belmont: General Editor Richard S. Hauch, 1987).
- [19] Idem, *Les voies de théologie russe*, traduction et notes J.-L. Palierne (Lausanne : L'Age d'homme, 2001).
- [20] Fouilloux, Etienne, *La collection « Sources chrétiennes » : éditer les Pères de l'Eglise au XXe siècle* (Paris : Cerf, 1995).
- [21] Idem, *Les Catholiques et l'unité chrétienne : du XIXe au XXe siècle, itinéraires européens d'expression française* (Paris : Le Centurion, 1982).
- [22] Gonnet, s.j., Dominique, “La portée œcuménique de Sources Chrétiennes”, in *Patristique et œcuménisme. Thèmes, contextes, personnages. Colloque international sous le patronage de Mgr Teodosie, Archevêque de Tomis Constanța (Roumanie), 17-20 octobre 2008*, éd. Cristian Bădiliță, Collection PONTUS EUXINUS (Paris : Editions Bauchesne, Târgu Lăpuș: Editura Galaxia Gutenberg, 2010).
- [23] Henkel, Jürgen, “Teologia conform tradiției Părinților Bisericii: dogmatica și metoda teologică a Părintelui Stăniloae”, in IPS Laurențiu Streza, J. Henkel, Gh. F. Angheliescu (editori), *Dumitru Stăniloae (1903-1993). Teologie românească de dimensiune europeană* (Sibiu: Editura Schiller, 2007).
- [24] Holbea, Gheorghe, “Raportul dintre teologia patristică și teologia post-patristică”, *Ortodoxia* 4/2 (2012).
- [25] Ignatie Mureșeanul, “Elemente de isagogie în studiul patristic”, <http://comptepv.typepad.fr/files/elemente-de-isagogie-patristica.pdf> (accesat la 25 iulie, 2015).

- [26] Iordăchescu, Cicerone, *Istoria vechii literaturi creștine (Primele trei veacuri până la 325)*, vol. I (Chișinău: Tipografia Țerek & Caminschi, 1934; Iași: Editura Moldova, ²1996).
- [27] Idem, *Istoria vechii literaturi creștine (Epoca de la 461 la 636/750)*, vol. III (Chișinău: Tipografia Țerek & Caminschi, 1940; Iași: Editura Moldova, ²1996).
- [28] Marinescu, Adrian, “Criteriile și fundamentele patristice ale teologiei, elemente structurale ale teologiei ortodoxe dintotdeauna și premise ale rezolvării problematicei teologice de astăzi (I)”, *Studii Teologice* 9/2 (2013); (II), *Studii Teologice* 9/3 (2013).
- [29] Idem, “Ortodoxie și ortopraxie. Reflecții privind importanța, autoritatea și actualitatea Părinților pentru omul contemporan (I)”, *Tabor* 5/12 (2012); “(II) – Cu un studiu de caz privind fenomenologia patristică și (re)contextualizarea ei în societatea contemporană”, *Tabor* 6/7 (2012); “(III) – Cu un studiu de caz privind fenomenologia patristică și (re)contextualizarea ei în societatea contemporană”, *Tabor* 7/6 (2013).
- [30] Idem, “Patrologia și studiile de specialitate în cadrul Ortodoxiei din secolul al XX-lea și începutul secolului al XXI-lea. Școli și direcții de cercetare”, in *Teologia ortodoxă în secolul al XX-lea și la începutul secolului al XXI-lea*, coord. Pr. prof. dr. Viorel Ioniță (București: Editura Basilica a Patriarhiei Române, 2011).
- [31] Moga, Ioan, “Despre maladiile teologiei. Marginalii la o temă actuală”, *Tabor* 6/5 (2012).
- [32] Mondésert, Claude, “La collection « Sources Chrésiennes »”, *Byzantion* XX (1950).
- [33] Moreschini, Claudio / Norelli, Enrico, *Istoria literaturii creștine vechi grecești și latine, II/1, De la Conciliul de la Niceea la începuturile Evului Mediu*, traducere din italiană de Elena Caraboi, Doina Cernica, Emanuela Stoleriu și Dana Zămosteanu (Iași: Editura Polirom, 2013).
- [34] *Patrologia. Seria graeca* (161 vol., Paris, 1857-1866).
- [35] *Patrologia. Seria latina* (221 vol., Paris, 1841-1864).
- [36] Pătrașcu, Damian Gheorghe, *Patrologie și Patristică. Secolele I-IV*, vol. I (Roman: Editura Serafica, 2007).
- [37] Pelikan, Jaroslav, *Tradiția creștină. O istorie a dezvoltării doctrinei. I. Nașterea tradiției universale (100-600)*, traducere din limba engleză de Silvia Palade (Iași: Editura Polirom, 2004).
- [38] Stăniloae, Dumitru, “Câteva trăsături caracteristice ale Ortodoxiei”, *Mitropolia Olteniei* 22/7-8 (1970).
- [39] Idem, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, I (București: Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe, 1978).
- [40] Șesan, M., “Despre încheierea epocii patristice”, *Mitropolia Moldovei și Sucevei* 53/5-6 (1967).
- [41] Toroczkai, Ciprian Iulian, *Tradiția patristică în modernitate. Ecleziologia Părintelui Georges V. Florovsky (1893-1979) în contextul mișcării neopatristice contemporane* (Sibiu: Editura ASTRA Museum, Editura Andreiana, 2012).
- [42] Turcescu, Lucian, «“Person” versus “Individual”, and Other Modern Misreadings of Gregory of Nyssa», in Cristian Bădiliță, Charles Kannengiesser (éd.), *Les Pères de l’Eglise dans le monde d’aujourd’hui. Actes du colloque international organisé par le New Europe College en collaboration avec la Ludwig Boltzmann Gesellschaft (Bucarest, 7-8 octobre 2004)* (Paris: Beauchesne, București: Curtea Veche, 2006).
- [43] Idem, *Gregory of Nyssa and the Concept of Divine Persons* (New York: Oxford University Press, 2005).
- [44] Voicu, Constantin / Colda, Lucian-Dumitru, *Patrologie*, vol. I-II (București: Editura Basilica a Patriarhiei Române, 2009), vol. III (București: Editura Basilica a Patriarhiei Române, 2010).
- [45] Idem, *Patrologie*, I (București: Editura Basilica a Patriarhiei Române, 2009).
- [46] Ware, Bishop Kallistos, *The Orthodox Church* (London, 1992).
- [47] Ανθήμου Μητροπολίτου Αλεξανδρουπόλεως, “Οἱ Πατέρες καί ἡ ἐποχή μας (The Fathers and Our Epoch)”, in *Στά βήματα τῶν Πατέρων μας. Συλλογικός τόμος (In the Footsteps of Our Fathers. Collective Volume)* (Αθήνα: Ἐκδόσεις Ἀρχονταρῆκι, 2014).
- [48] Αραμπατζή, Χρήστου, Αθ. *Θέματα Ἐκκλησιαστικῆς Γραμματολογίας καὶ Πατερικῆς Ἑρμηνευτικῆς (Church Literature and Patristic Hermeneutics Topics)* (Θεσσαλονίκη: Ostrakon Publishing, 2014).
- [49] Δορμπαράκη (Πρωτοπρ.), Γεωργίου, “Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ὡς γνήσιοι φορεῖς καὶ θεματοφύλακες τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως (The Church Fathers as authentic bearers and protectors of the Holy Tradition)”, in *Στά βήματα τῶν Πατέρων μας*.
- [50] Ἰγνατίου Μητροπολίτου Δημητριάδος καὶ Ἄλμυροῦ, “Χαιρετισμός κατά τήν ἐναρξή τῶν Ἱερατικῶν Συνάξεων 2012-13 (Blessing at the Beginning of the Priestly Synaxes 2012-13)”, in *Στά βήματα τῶν Πατέρων μας*.

- [51] Ἱεροθέου Μητροπολίτου Ναυπάκτου καὶ Ἁγίου Βλασίου, *Μεταπατερικὴ θεολογία καὶ ἐκκλησιαστικὴ πατερικὴ ἐμπειρία (Postpatristic Theology and Ecclesial Patristic Experience)* [Ἱερὰ Μονὴ Γενεθλίου τῆς Θεοτόκου (Πελαγίας), 2012].
- [52] Idem, “Ἡ μεταπατερικὴ θεολογία ἀπὸ ἐκκλησιαστικῆς προοπτικῆς (Postpatristic Theology from an Ecclesial Perspective)”, in Ἱερὰ Μητρόπολις Πειραιῶς, *Πατερικὴ Θεολογία καὶ μεταπατερικὴ αἵρεση. Πρακτικὰ Θεολογικῆς Ἡμερίδος (Patristic Theology and the PostPatristic Heresy. The Works of the One-Day Manifestation)* (Πειραιεύς, 2012).
- [53] Μεταλληνοῦ (Πρωτοπρ.), Γεωργίου Δ., „Ὁ λυτρωτικὸς διάλογος κτιστοῦ καὶ Ἀκτίστου μέσα στὴν ἱστορία (The redeeming dialogue between created and Uncreated in history)”, in idem, *Λόγος ὡς ἀντίλογος. Θεολογικὰ δοκίμια (The Word as Contrary Opinion. Theological Essays)* (Ἀθήνα: Ἐκδόσεις Ἀρμός, ²1998).
- [54] Παπαδοπούλου, Στυλιανοῦ Γ., *Οἱ Πατέρες καὶ Διδάσκαλοι τῆς Ἐκκλησίας μας (The Fathers and the Teachers of our Church)* (Ἱερὰ Αρχιεπισκοπὴ Ἀθηνῶν, χ.ε.).
- [55] Idem, *Ὁρθοδόξων πορεία. Ἐκκλησία καὶ Θεολογία στὸν 21^ο αἰῶνα (The Way of the Orthodox. The 21st Century Church and Theology)* (Ἀθήνα: Ἐκδόσεις Γρηγόρη, 2012).
- [56] Idem, *Πατρολογία (Patrology), Α΄* (Ἀθήνα: Ἐκδόσεις Παρουσία, ³1997).
- [57] Σκουτέρη, Κωνσταντίνου, *Ἱστορία Δογμάτων, τόμος 1^{ος}, Ἡ Ὁρθόδοξη δογματικὴ παράδοση καὶ οἱ παραχαράξεις τῆς κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνες (History of Dogmas, vol. I, The Orthodox Dogmatic Tradition and Its Falsifications during the First Three Christian Centuries)* (Ἀθήνα, 1998).
- [58] Χρήστου, Παναγιώτη Κ., *Ἑλληνικὴ Πατρολογία (Greek Patrology), Α΄* (Θεσσαλονίκη: Εκδοτικὸς Οἶκος Κυρομάνος, Θεσσαλονίκη, ³1994).